

Öppen tillgång – till vilket pris?

Näkökulmat Julkaistu 07.07.2016 klo 09:20 Kirjoittaja Jessica Parland-von Essen

Det finns en hel del intressanta aspekter på frågan om kostnader för vetenskapligt publicerande i dag. Bibliotekens tidiga varningsrop om skenande kostnader för tidskrifter har nu slutligen följts av förverkligade inskränkningar på tillgång till forskningslitteratur då budgetmedlen minskat och kostnaderna fortsatt att stiga. Tanken om att samhällsfinansierad forskning på ett ojuste sätt utnyttjas ekonomiskt av stora, växande kommersiella förlag, har redan tidigare styrt många aktörer mot att söka alternativa sätt att skifta de ekonomiska strukturerna, så att informationen kunde spridas bättre och med mindre kostnader. Ett viktigt steg är att synliggöra de nuvarande kostnaderna och strukturerna. Det har visat sig vara förvånansvärt utmanande, men i Finland arbetar man på bred front målmedvetet för att skaffa fram relevant information.

Foto: Maik Meid / Flickr CC BY 2.0

En naturlig första fråga är förstås hur mycket man överhuvudtaget betalar för att köpa tillgång till vetenskapliga artiklar. Kostnaden har länge varit dold för forskarna och samhället i stort eftersom bibliotekskonsortier skött avtalen med förlagen. Frågan låter kanske enkel eftersom det handlar om offentliga medel, men det visade sig att [det krävdes](#) att en enskild forskare vid namn Leo Lahti (aktiv inom [Open Knowledge Finland](#)) begärde ut information från högskolor, vilket vägrades med hänvisning till affärshemligheter, en prövning av förvaltningsdomstolen i Helsingfors, en koordinationsinsats av Undervisnings- och kulturministeriet inom ministeriets [Initiativ för öppen forskning och vetenskap](#) och en del bearbetning och sammanställande av data som i praktiken gjordes på [CSC – IT-centret för forskning](#) på uppdrag av ministeriet, innan man kunde få en offentlig, allmän uppfattning om hurdana summor vi talar om.

Och siffrorna förskräcker. Kostnaderna har ökat med över 50 % på fem år och landade på 27 miljoner euro år 2015. Data kan studeras närmare [på webben](#) och går också att ladda ner för bearbetning.

Främjade av Open Access i Finland

Inom Initiativet för öppen forskning och vetenskap har man inlett [flera projekt](#) för att utreda hur man kunde skifta utgivningens ekonomiska strukturer för att främja öppen tillgänglighet. Bland annat stöder man utveckling av [Open Access-tidskrifternas tjänster](#) och publikationsarkivens verksamhet. Man vill stöda både den gröna och den gyllene vägen i Finland, eftersom man anser att båda behövs. I ett kraftigt brytningsskede som vi har är det klokt att inte satsa allt på en häst utan i

stället stöda diversitet både vad gäller kanaler och metoder. Vetenskapliga discipliner har väldigt olika behov, kutymer och existerande infrastrukturer. Man måste därför låta de sakkunniga fatta de mest lämpliga besluten inom varje område. Men då behövs också fakta som beslutsunderlag. En stor del av kostnaderna och arbetet har varit osynligt, men vi börjar nu få en förändring och en situation då man förhoppningsvis kan börja fatta välinformerade beslut om hur man vill använda sina resurser och organisera den vetenskapliga kommunikationen.

En annan intressant fråga, som det saknats data om, är hur parallellpublicerandet egentligen ser ut i Finland. Då vi saknat information om hur mycket som publicerats öppet och med vilka kostnader är det också svårt att bedöma utvecklingen och vilka effekter open access egentligen har gällande ekonomi. Men också här görs stora framsteg. Jag rekommenderar att intresserade tar del av Jyrki Ilvas, Markku Antero Latinens och Jarmo Saartis [konferenspaper från Liber 2016](#), där ämnet är förtjänstfullt utrett.

Kostnader och nytta

Man talar mycket om att ”flippa” betalningsmodellen som ett sätt att göra om hela systemet med det vetenskapliga publicerandet. Det finns lite olika modeller, vid sidan av att ta ut en avgift från författaren (eller i praktiken finansiären), finns också [en modell där biblioteken gör subskriptionsavtal med open access-förläggare](#). Liknande idéer har diskuterats i Finland och man har också varit aktiv inom Finska Litteratursällskapet och t ex. Helsingfors universitets bibliotek. Det ser också ut att bli förmånligare som helhet, men dylika skiften är sannolikt enklare att göra inom en del branscher än andra.

Vad man också med fördel kunde fråga sig är, vad det kostar samhället att forskning *inte* är öppet tillgänglig? Hur många missade chanser har det lett till, hur många dåligt informerade beslut, hur många bommande internationella projektfinansieringar eller opublicerade artiklar, utelämnade citat på grund av bristande forskningsöversikter i vår forskning? Hade vi kunnat rädda flera växter, djur eller människor, spara energi, minska koldioxidutsläpp eller skapa nya insikter och ny kunskap, om vi hade haft bättre tillgång till vetenskapens senaste rön? Den viktigaste ”impacten” är ändå bra svar att veta. Ibland är det också viktigt att bara veta att man går åt rätt håll. Trots det är det både viktigt och trösterikt att det tas fram evidens kring de rent ekonomiska mer kortsiktiga kostnaderna och effektiviteten hos de åtgärder man vidtar. Transparensen finns ju inbyggd i själva vetenskapens essens. Må den också gälla publicerandet.

Läs mer

Ilva, J., Laitinen, M.A. & Saarti, J., (2016). The Costs of Open and Closed Access: Using the Finnish Research Output as an Example. LIBER Quarterly. 26(1), pp.13–27. DOI: <http://doi.org/10.18352/lq.10137>

Bekanta dig med det insamlade materialet om förlagskostnaderna: <http://openscience.fi/publishercosts#fi> (CC BY 4.0)

Niklas Fagerström. Vinstlystna förlag hotar vetenskapen - men öppen publicering på kommande. Yle 3.7.2016. <https://svenska.yle.fi/artikel/2016/07/03/vinstlystna-forlag-hotar-vetenskapen-men-oppen-publicering-pa-kommande>